

УДК 378.147:358.4

**АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ
ЗАКЛАДІ**

Марченко О. Г.

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Уточнено суть понять «аксіологія», «аксіологічний підхід», «цінність», визначено ієрархію цінностей майбутніх військових фахівців: 1) цінності-цілі особистісного та професійного розвитку; 2) цінності-компетенції соціальної взаємодії та професійної діяльності; 3) цінності-норми відповідності професійним стандартам. Визначено можливості освітнього середовища вищого військового навчального закладу щодо формування цінностей курсантів через створення умов для ціннісного вибору, засвоєння цінностей в активній діяльності.

Ключові слова: аксіологія, аксіологічний підхід, цінність, курсант, вищий військовий навчальний заклад, освітнє середовище.

**АКСІОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ
СРЕДЫ В ВЫСШЕМ
ВОЕННОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ**

Марченко О. Г.

Уточнена суть понять «аксіологія», «аксіологічний підхід», «цінність», определена ієрархія цінностей майбутніх військових фахівців: 1) цінності-цілі особистісного та професійного розвитку; 2) цінності-компетенції соціальної взаємодії та професійної діяльності; 3) цінності-норми відповідності професійним стандартам. Визначено можливості освітнього середовища вищого військового навчального закладу щодо формування цінностей курсантів через створення умов для ціннісного вибору, засвоєння цінностей в активній діяльності.

Ключевые слова: аксіологія, аксіологічний підхід, цінність, курсант, вище військове навчальне заведення, освітнє середовище.

**AXIOLOGICAL APPROACH TO THE FORMATION OF THE EDUCATIONAL
ENVIRONMENT IN HIGHER
MILITARY SCHOOL**

Marchenko O. G.

To clarify the meaning of concepts "axiology", "axiological approach", "value", defined hierarchy of values the future military experts: 1) the value of the target personal and professional development; 2) the value of social interaction, competence and professional activity; 3) values, norms compliance with professional standards. Possibilities of the educational environment of higher military educational institutions for the formation of values of students through the creation of conditions for the choice of values, the values in the assimilation activity.

Keywords: axiology, axiological approach, value, student, higher military educational institution, educational environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Ціннісні установки суспільства та особистості змінювалися залежно від історичного періоду розвитку людства, притаманних цьому періоду соціально-економічних умов. Так, епосі індустріального суспільства був властивий технократичний імператив «підкорення природи». Слоган суспільства користування виражається як: «Бери від життя все».

Культура демократичного суспільства визнає цінність людської особистості, її права на щастя та розвиток, що актуалізує необхідність формування унікальної, цінної та самоцінної особистості, а не «якоїсь узагальненої особистості без імені, без життєвих цінностей, без Батьківщини, без менталітету народу України» [1, с. 347].

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання відповідної проблеми, виокремлення й характеристика актуальних питань проблеми, яким присвячується стаття. Аксиологічні засади побудови цілісного педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах визначено в дисертації Н. Ткачової [2]. Л. Мацевко-Бекерська вивчає проблему багаторівневої взаємодії особистості та освітнього середовища класичного університету в аспекті налагодження вартісно-особистісної комунікації. Дослідниця визначає розвиток студента (в тому числі й потенційного) як прагнення молодшої людини стати частиною університетського середовища та для цього оволодіти інтелектуальним, дослідницьким, особистісним ціннісним змістом освітнього простору вишу [3, с. 204–206]. У науковій праці А. Калініченко [4, с. 175–176] зазначається, що єдність ціннісних орієнтацій соціальної групи є передумовою ефективної сумісної діяльності. Ураховуючи думки авторів, можна зробити висновок, що цінності є основою цілісності освітнього середовища як соціально-педагогічної системи. Незважаючи на розкриття різних аспектів досліджуваної проблеми, не виявлено достатньої кількості праць, присвячених процесу формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах з позицій аксиологічного підходу.

Формулювання мети (завдань) статті – виявлення теоретичних і методичних засад формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах з урахуванням положень аксиологічного підходу.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням здобутих результатів. Аксиологія (від грец. *axia* – цінність, вартість; *logos* – наука) – наукова галузь, яка досліджує проблематику індивідуальних і групових орієнтирів, значимих для задоволення потреби, інтереси та бажання людей [5, с. 126–127]. Ключовими поняттями аксиології є цінності, ціннісні орієнтації як відображення у свідомості людини стратегічних життєвих стимулів.

Так, філософи розглядали та розглядають світоглядні аспекти цінностей. Основними у філософській дефініції цінностей є об’єктивна значущість реалій, явищ, процесів, ідей для життєдіяльності, задоволення потреб, інтересів особистості (В. Тугарінов), суб’єктивної, індивідуальної реальності (А. Здравомислов).

У психології цінність поряд з мотивом, потребою, інтересом, установкою, ставленням, орієнтацією розглядається як складова ціннісно-мотиваційної сфери особистості. У діяльнісному аспекті науковці виокремлюють цінності-цілі (термінальні), цінності-способи діяльності (інструментальні), цінності-норми (критеріальні) (Н. Ткачова).

У педагогіці проблема цінностей тісно пов'язана з проблемами етичного, естетичного, родинного, полікультурного, родинного виховання. Результати виховної діяльності відображаються у свідомості людини у вигляді оцінних та самооцінних суджень, які утворюють моральну позицію людини, сукупність ідеалів, моральних норм і правил поведінки.

Узагальнюючі наявні дефініції зазначимо, що головними критеріями у визначенні цінності є її значущість, необхідність, корисність (іноді – шкода) для суспільства та особистості.

Серед цінностей науковці виокремлюють вітальні та соціальні. На наш погляд, цей розподіл є досить умовним і динамічним. Так, вітальні цінності як сукупність стабільно важливих реальних предметів виражають нагальні матеріальні потреби людини. Водночас орієнтація на задоволення вітальних потреб особистості забезпечує її життєдіяльність, діяльність, фізичне, психологічне, соціальне здоров'я, благоустрій та благополуччя сім'ї, сприяє самоствердженню та саморозвитку особистості в соціумі.

Духовні цінності охоплюють моральні, естетичні, пізнавальні, ідейні пріоритети особистості. Найвищими моральними цінностями є гуманізм, колективізм, честь, гідність, сумління, правда, справедливість, щастя, сенс життя, дружба, любов. Так, образна (ейдична) любов в умовах просторово-часового світу втілюється на різних рівнях її прояву, починаючи з найнижчих, пов'язаних зі збереженням себе, й завершуючи найвищими проявами альтруїзму, духовного єднання зі Світом, Космосом, бажанням зберегти все це, як джерело й фактор загального добробуту є визначає гуманістичну свідомість та поведінку людини [6, с. 185].

Зазначимо, що пізнання, освіта, освіченість є безсумнівною складовою ціннісних орієнтацій сучасної людини. На наш погляд, в ієрархії соціальних цінностей особистості особливе місце належить професійним цінностям: універсальним і спеціальним. До універсальних професійних цінностей належать трудова діяльність (мотиви, мета, завдання, зміст, способи дій, контроль і самоконтроль), професійна компетентність, науковий світогляд, що базується на системі наукових знань, інформованість, гнучкість мислення, креативність, оперативна пам'ять, адаптаційна та професійна мобільність. До спеціальних професійних цінностей належать фахова спрямованість, трудові традиції, корпоративна культура майбутнього фахівця.

Соціально-політичні цінності особистості (демократичні права та свободи, соціальна, політична активність, колективізм, гуманізм, честь, гідність, сумління) продукуються політичною системою держави, демократичним (тоталітарним) устроєм суспільного життя, демократизацію, рівнем розвитку громадянського суспільства, участю в роботі органів державного управління, експертної групи, самоврядування.

Зазначимо, що виховання громадянина незалежної демократичної України передбачає формування в особистості цінностей, пов'язаних з приналежністю до українського народу, а

саме: мовленнєвої культури, креативного способу мислення, наслідування етнічних традицій, звичаїв, надбань національного художнього мистецтва, літератури, побутової культури, етикету. Зазначені цінності тісно пов'язані з естетикою у діяльності, взаємовідносинах, побуті.

За рухливістю всі цінності поділяються на дві підгрупи: сталі та динамічні. Так, термінальною сталою цінністю є декларація основної мети навчального закладу, як розвиток індивідуальності кожної молодої людини на гуманістичних засадах. Термінальною динамічною цінністю є освіта на рівні передового досвіду високо розвинутих країн. Прикладом інструментально-сталих цінностей може бути повага до особистості навчуваного. Інструментально-динамічною цінністю є використання досягнень у галузі комп'ютеризації навчання [7, с. 7].

Особливу групу інструментально-сталих цінностей складають так звані ритуальні цінності, що набувають символічного значення та утворюють знакову систему освітнього закладу. Особливо це стосується вищих військових навчальних закладів, що відрізняються наявністю оригінальних інваріант: емблематикою, формою одягу, військовими відзнаками, усталеними традиціями, нормами, правилами, наповненими символізмом роду та виду Збройних Сил України, корпоративною культурою.

Узагальнюючи вищенаведене та враховуючи специфіку військово-професійної діяльності ми з'ясували ціннісні пріоритети курсантів вищих військових навчальних закладів: 1) задовільний стан фізичного здоров'я, гострий зір, добрий слух, відповідні якості нервової системи, характеру, протікання психічних процесів, особистісні характеристики, знання, переконання, установки в системі забезпечення життєдіяльності, освітньої, службової діяльності; 2) універсальні (уважність, сконцентрованість, витримка, стресостійкість, спокійний характер, комунікабельність, врівноваженість, продуктивність, якість, успішність, надійність, мобільність, дисциплінованість, безпомилковість, винахідливість) та спеціальні (розвинене просторове сприйняття, уміння володіти ситуацією в екстремальних умовах, швидко приймати рішення, стриманість, активність, мобільність, інтуїція, спостережливість, стабільність, майстерність, далекоглядність, оперативність) професійні цінності; 3) соціально-орієнтовані цінності, характерні способи поведінки, здатність до професійного спілкування, співробітництва; 4) потреба самопізнання, самореалізації, самовдосконалення, підвищення культурного рівня.

Щодо ієрархії зазначених цінностей курсантів вищих військових навчальних закладів ми пропонуємо визначити її як: 1) термінальні цінності-цілі фізичного, особистісно-психологічного, професійного та культурного розвитку та саморозвитку; 2) інструментальні цінності-компетенції соціальної взаємодії та військово-професійної діяльності; 3) критеріальні цінності-норми щодо відповідності вимогам до професії, освітнім стандартам, закладеним у освітньо-кваліфікаційних характеристиках майбутніх військових фахівців певного профілю підготовки.

Концептуальним підґрунтям формування в особистості гуманістичних цінностей є культурологічний, нормативно-аксіологічний, цивілізаційно-середовищний методологічні підходи в їх системній цілісності. Так, актуальність культурологічного підходу зумовлена тим, що поняття «цінності» є однією з ключових культурологічних категорій, за своїм змістом тісно пов'язаною з поняттями «культурні зразки», «норми», «спосіб життя».

Нормативно-аксіологічний підхід коригує педагогічний процес стосовно його відповідності нормативним критеріям суспільства, державно-соціальному замовленню, потребам індивіда, його морально-ціннісним імперативам.

Цивілізаційно-середовищний підхід передбачає організацію освітнього середовища в його широкому розумінні з метою ефективного та оптимального впливу його чинників на формування особистості вихованця. Зазначена методологія дозволяє проектувати на педагогічну дійсність загальні детермінанти розвитку людської цивілізації [8, с. 18].

Із розглянутих саме аксіологічний підхід конструє систему цінностей, яка лежить в основі формування системи практичних принципів, що в кінцевому результаті визначають якість життя (О. Панфілов). На думку науковців, аксіологічний підхід, насамперед, означає освіту, спрямовану на вдосконалення трьох іпостасей особистості, а саме: інтелектуально-пізнавальної, мотиваційно-ціннісної, морально-практичної [9, с. 37–38].

Ми поділяємо думку вчених про те, що аксіологічний підхід у поєднанні з особистісно-діяльнісним підходом, соціально зорієнтованою педагогікою, гуманістичною спрямованістю освіти забезпечує формування особистісних і надособистісних інтересів людини, які впливають на створення сприятливого освітнього середовища вищого навчального закладу.

Думки науковців збігаються у визнанні ролі оточуючого середовища у трансляції та засвоєнні особистістю системи особистісних і професійних цінностей, хоча цінності й не є пасивним продуктом впливу середовища. Зазначена роль обумовлена тим, що середовище впливає на всі підсистеми й сфери життєдіяльності особистості, забезпечує умови для становлення та розвитку на основі вивчення та засвоєння культурних цінностей, норм, установок, зразків поведінки.

Науковці приділяють увагу різним типам середовища: соціальному, соціокультурному, полікультурному, політичному, експертному, конкурентному, мовленнєвому, професійному, освітньому, інформаційному, навчальному, виховному, розвивальному, педагогічному, життєвому та іншим. Освітнє середовище виступає підсистемою соціального середовища, тим функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освітньої діяльності, що дозволяє встановлювати між ними тісні різнопланові групові взаємозв'язки.

У контексті статті освітнє середовище вищого навчального закладу може розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається формування мотиваційно-ціннісної

сфери особистості майбутнього військового фахівця. Освітнє середовище вищого військового навчального закладу покликане формувати загальну спрямованість та ціннісні орієнтації особистості курсанта, що будуть основою його життєдіяльності та поведінки. Важливо, щоб майбутній військовий фахівець набув здатності брати на себе відповідальність за прийняті рішення, визначати цілі, виходячи з ціннісних настанов, що в нього склалися.

Значущість освітнього середовища вищого військового навчального закладу з точки зору наявності в ньому можливостей для задоволення матеріальних і духовних потреб особистості полягає в:

- відтворенні та трансляції культури у фаховій освіті, військовій службі, позааудиторній діяльності, самоосвіті, дозвіллі, побуті;
- розвитку та саморозвитку особистісних здібностей;
- виявленні та впровадженні в повсякденне життя ціннісних орієнтацій;
- емоційному забарвленні оцінки соціально значимих подій, символів і артефактів;
- цілеспрямованому використанні знань, умінь і навичок.

Головними пріоритетами у формуванні освітнього середовища є організація умов для самореалізації курсантів у різних видах освітньої та професійної діяльності, засвоєння способів використання набутих знань на практиці, для розв'язання проблем, що виникають.

Одним із головних принципів формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах є принцип ціннісної орієнтації навчуваних, який припускає виявлення та розкриття для курсантів ціннісного змісту навколишнього світу, виявлення соціального значення та особистісного змісту предметів і подій. Реалізація зазначеного принципу залежить від умінь педагога висвітлити приховану в об'єктах, навіть найпростіших, цінність життя. Так, чиста, провітрена, підготовлена до заняття аудиторія є необхідною умовою для плідної навчальної праці; дошка, олівець, підручник, комп'ютер – інструменти пізнання.

Зазначимо, що вплив освітнього середовища вищого військового навчального закладу лише орієнтує увагу молодшої людини на цінність. Навчуваний як суб'єкт самостійно робить власне сходження до ціннісного вибору (або не робить його) за умови цілісного (системного) виховного впливу. Соціально-особистісним полем впливу на особистість курсанта є духовний простір, в якому розгортається взаємодія педагога та курсантів. Педагог створює цей простір через емоційне насичення, захоплюючу форму презентацію об'єкта вивчення. Створюючи для курсанта ситуацію вибору педагог має пам'ятати про необхідність дотримання ненасильницького педагогічного принципу свободи вибору, хоча відповідальність за зроблений вибір і покладається на курсанта.

Ключовими професійно-педагогічними вміннями для реалізації принципу ціннісної орієнтації є такі:

- надихати (олюдянювати) навколишній світ;
- узагальнювати окремі факти до явища;
- виявляти за явищем закономірність;
- закономірність трактувати як цінність життя [10, с. 30–31].

Курсантський колектив як соціальна група має специфічні культурні (субкультурні) риси, цінності, інтереси, норми поведінки. Зазначимо, що курсантська спільнота зазнає впливу таких соціальних груп, як керівництво вищого військового навчального закладу та його факультетів, кафедр, курсова ланка, науково-педагогічні працівники, сержанти, старшини. Водночас і курсантське середовище відчутно впливає на зазначені соціальні групи.

Процес засвоєння курсантами цінностей освітнього середовища відбувається поетапно. Так, на початковій стадії курсант усвідомлює, як він має діяти в новому освітньому середовищі, але ще не готовий визнати та прийняти систему цінностей нового середовища вищого навчального закладу і прагне дотримуватись колишньої системи цінностей.

Наступна стадія – стадія терпимості, коли індивід та нове середовище виявляють взаємну терпимість до систем цінностей та зразків поведінки один одного.

На стадії акомодатії відбувається визнання та прийняття особистістю цінностей, що транслюються оточуючим середовищем. При цьому можливе також присвоєння середовищем деяких цінностей індивідуума, зумовлених його особистим досвідом, юнацькою субкультурою тощо. Зазначимо, що кожен курсант ВВНЗ є носієм цінностей культурного простору та кола спілкування підліткових і юнацьких співтовариств, що допомагають молодій людині адаптуватися в суспільстві та створювати власні, автономні форми культурної активності.

На стадії асиміляції відбувається повний збіг систем цінностей індивіда, групи та середовища, створюються сприятливі умови для обопільного процесу трансляції – засвоєння цінностей [11, с. 53].

Висновки і перспективи подальшого пошуку з означеної проблеми. Тож особистісні та професійні цінності майбутнього військового фахівця вибудовано у вигляді ієрархічної структури: 1) цінності-цілі фізичного, особистісного, професійного розвитку; 2) цінності-компетенції соціальної взаємодії та професійної діяльності; 3) цінності-норми щодо відповідності професійним вимогам.

Аксіологічний підхід до формування освітнього середовища передбачає орієнтацію на цінності особистості, що відповідають її інтелектуальним, емоційним запитам, а також визначеним суспільством нормам у певній історичній та життєвій ситуації. У контексті дослідження освітнє середовище вищого військового навчального закладу доречно розглядати як доцільно організовану систему педагогічних умов, впливів і можливостей для задоволення

ієрархічного комплексу потреб особистості курсанта та трансформації цих потреб у життєві цінності.

Перспективними є дослідження щодо розміщення в освітньому середовищі вищих військових навчальних закладів стимулів, ціннісно значимих для особистісно та професійного розвитку та саморозвитку майбутніх офіцерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ягупов В. В. Військова дидактика : навч. посіб. [Текст] / В. В. Ягупов. – Київ : Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2000. – 400 с.
  2. Ткачова Н. О. Аксиологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук зі спец. : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Н. О. Ткачова. – Луганськ : Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – 44 с.
  3. Мацевко–Бекерська Л. Гармонійне середовище як дискурс особистісноорієнтованого фахового розвитку студентів / Л. Мацевко-Бекерська // Вісник Львівського університету. – Серія педагогічна. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 204–211.
  4. Калініченко А. Роль ціннісних орієнтацій у самовихованні студентської молоді / А. Калініченко // Вісник Львівського університету. – Серія педагогічна. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 175–181.
  5. Ткачова Н. О. Історія розвитку цінностей в освіті : монографія / Н. О. Ткачова. – Харків : Харк. нац. ун-т ім. Каразіна, 2004. – 424 с.
  6. Нечепоренко Л. С. Методологія і ідеологія онто-інвайронментальної педагогіки (Педагогіка гармонізації і злагоди особистості з довкіллям) : монографія / Л. С. Нечепоренко. – Харків : Видав. центр. Харк. нац. ун-ту, 2003. – 208 с.
  7. Вознюк В. С. Особливості формування іміджу школи / В. С. Вознюк // Педагогічний пошук. – 2011. – № 3 (71). – С. 6–9.
  8. Професійна педагогічна освіта : компетентнісний підхід : Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
  9. Галус О. М. Загальнотеоретичні підходи до управління професійною підготовкою фахівців у ВНЗ / О. М. Галус // Вісник Житомирського державного університету. – 2010. – Вип. 54. – С. 37–41.
  10. Марченко О. Г. Основи педагогічної майстерності. – Харків : Вид. група «Основа», 2009. – 112 с.
- Добрянський І. Адаптація першокурсників у приватному ВНЗ : складові психолого-педагогічного супроводу / І. Добрянський, І. Кузнецова // Вища школа. – 2012. – № 3. – С. 51–58.